

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-3>

УДК 377:37.03:81:61

БАБЕНКО Т. П.

Комунальний заклад «Криворізький фаховий медичний коледж» Дніпровської обласної ради

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

У статті розглянуто шляхи формування україномовної особистості студентів медичного коледжу крізь призму компетентнісної парадигми освіти; узагальнено та уточнено такі ключові поняття, як «особистість», «мовна особистість», «спілкування державною мовою»; виокремлено систему клінічних вправ та завдань, що забезпечують якісне наскрізне формування україномовної особистості під час викладання нефілологічних дисциплін у медичному коледжі.

Ключові слова: мова, мовлення, особистість, україномовна особистість, спілкування, компетентність спілкування державною мовою, студенти медичного коледжу.

BABENKO T.

Communal institution «Kryvyi Rih Professional Medical College» of the Dnipro Regional Council

PROBLEMS OF THE FORMATION OF UKRAINIAN-SPEAKING PERSONALITY OF MEDICAL COLLEGE STUDENTS

The article deals with the theoretical definition of the concept of "Ukrainian-speaking personality" in the modern educational space in general, medicine in particular. We carried out the analysis of scientific views on the interpretation of the concept of "linguistic personality" in the works of researchers: Z. Bakum, F. Bacevich, D. Ganych, N. Duda, N. Kalyuzhna, Yu. Kosenko, O. Mamchich, I. Olynyk, N. Otrshko, O Selivanova. Also, we analyzed the structural components in their logical combination: personality, language, speech, language personality, communication. We determined the relevance of the specified problem within the specifics of the medical field, taking into account the requirements and needs of the leadership. In this perspective, we analyzed the works of I. Gumennaya, V. Kulchytskyi, I. Lisovoy, V. Mikayelyan.

Basing on the realized theoretical analysis, the sought-after concept is interpreted as an individual ability to verbal use, fluency in language constructions, appropriate use of synonymous means, correct interaction of sound signals and graphic symbols in various situations during communication or assimilation of certain information, exchange opinions, positions, experiences, feelings.

We demonstrated the ways to solve a specific problem through the prism of the competence paradigm of education, where communication becomes the leading condition for quality information, interaction and perception. Based on the scientific-theoretical analysis carried out during the research, we identified the specific features of nursing communication. We revealed and specified the nature of the leading didactic factors that ensure the formation of linguistic personality in accordance with the educational goal at each educational stage. We proposed a system of exercises and tasks, which ensure a high-quality through-and-through formation of the Ukrainian-speaking personality during the teaching of non-philological disciplines in a medical college.

Keywords: language, speech, personality, Ukrainian-speaking personality, communication, communication in the official language, medical college students.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні тенденції євроінтеграції, прискорені процеси реформування, політична, економічна та соціальна ситуація в Україні зумовили потужні зрушення в усіх сферах життєдіяльності, зокрема й у освітній. Карантинні обмеження, військова агресія, вимушена міграція населення актуалізували питання формування патріотично налаштованої, свідомої, активної україномовної особистості, що забезпечує створення національної єдності та ціннісного ставлення до державної мови як маркера культурної ідентичності української нації на міжнародній арені, що є базовим системоутворюючим складником державності. Такі процеси підтримано у Національній доктрині розвитку освіти, Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р.; Стратегії популяризації української мови до 2030 р. «Сильна мова – успішна держава». Суспільство потребує фахівців, що вільно володіють нормами усного та письмового ділового спілкування, без перешкод послуговуються мовними засобами у будь-яких мовленнєвих ситуаціях, аргументовано та коректно відстоюють власні позиції, дотримуючись правил етикету. Особливого значення набуває це питання у галузі охорони здоров'я, де підготовка і подальша професійна діяльність спеціалістів, передбачає інтенсивні та тривалі вербальні взаємодії з усіма верствами населення під час надання медичних послуг.

Аналіз досліджень та публікацій

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показав, що проблемі формування україномовної особистості присвячені роботи багатьох науковців, зокрема: З. Бакум, Н. Бородіної, М. Вашуленко, О. Горошкіної, Н. Дуди, О. Селіванової. Питання класифікації мовної та мовленнєвої компетентності проаналізовано у напрацюваннях Н. Бібік, М. Богуш, С. Карамана, О. Овчарук, М. Пентиліук, О. Пометун, Т. Симоненка. Теорія та практика професійного спілкування актуалізовано у дослідженнях Н. Голуб,

Т. Грищенко, І. Дроздової, Н. Кондратенка, І. Хом'як, С. Тимошенко. Специфіку медичного спілкування висвітлено у наукових студіях А. Борисюк, І. Гуменної, В. Дроненка, І. Залінської, І. Кінаша, І. Лісового, В. Шатила, С. Ястремської.

Проте незважаючи на широке вивчення означеної проблеми у науковій літературі, шляхи активізації розвитку україномовної особистості під час навчання у медичних коледжах розкрито недостатньо. Актуальність визначення шляхів формування україномовної особистості викликана низкою суперечностей: достатнім арсеналом дидактичних методів й обмеженим упровадженням їх під час освітнього процесу медичних освітніх закладів; сталими уявленнями щодо професійного медичного спілкування наповненого специфічними термінологічними конструкціями та вимогами сьогодення щодо інтенсифікації українізації суспільства; традиційною системою викладання клінічних дисциплін спрямованою на дотримання алгоритмів й протоколів та об'єктивною потребою упровадження сформованих компетентностей у практичну діяльність із урахуванням комунікативних чинників.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – з'ясувати тлумачення поняття «україномовна особистість» у медичному аспекті; визначити оптимальні шляхи її формування під час викладання дисциплін нефілологічного профілю.

Виклад основного матеріалу

Сучасна лінгвістика значну увагу приділяє дослідженню мови у особистісному мовленнєвому аспекті, оскільки саме індивідуальні людські якості забезпечують її унікальність, виразність, глибину, формують провідні маркери ідентичності її носіїв. З'ясування сутності проблеми формування україномовної особистості потребує попереднього аналізу тлумачення її складників у логічному поєднанні таких понять: «особистість», «мова», «мовна особистість» з огляду на специфіку медичної освіти.

Питання витлумачення поняття «особистість» привертало увагу багатьох філософів, психологів, соціологів, лінгвістів, тож є багатограним та багатовимірним залежно від мети та завдань певної науки. Однак, спільними є чинники, що підкреслюють індивідуальні відмінності сформовані життєвим досвідом у суспільстві. Суголосно до нашого дослідження тлумачення цієї категорії Н. Отрешком, яку науковець постулює так: «індивід як член суспільства, сформований під впливом соціалізації, здатний до регулювання життя, виконання соціальних ролей, розроблення власної стратегії актуалізації цілей у життєвій перспективі» [6].

Провідною формою міжособистісної вербальної взаємодії постає спілкування, природнім інструментом якого є мова – статична, відносно стабільна, довговічна, довготривала система, що належить суспільству, охоплює і «включає у свій діапазон» досвід нації, відображає її картину світу [7, с. 12–13]. Застосування усної мови під час спілкування визначають як мовлення. У свою чергу Д. Ганич та І. Олійник означену категорію витлумачують як процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу; форму існування живої мови, її функціонування та сталий розвиток [4, с. 129–132]. Також науковці наголошують на індивідуальності мовлення, у той час як «мова» явище загальне і належить усім хто нею користується.

Ретроспективний аналіз засвідчив, що поняття «мовна особистість» витлумачується дослідниками по-різному: 1) як багатокомпонентний набір мовних знань, можливостей, навичок, умінь, а також з готовність до їх реалізації у мовленнєвій практиці (Н. Дуда) [5]; 2) іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетентність та реалізацію їх у створенні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу (О. Селіванова) [11, с. 445]; 3) індивід, мова якого найбільш повно відображає культурну спадщину свого народу, що проявляється перш за все у вербальній комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету (О. Мамчич) [9, с. 44]; 4) індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності (Ф. Бацевич) [2, с. 212].

Незважаючи на різноманітність тлумачень шуканої дефініції, підґрунтям визначення мовної особистості постає не лише фактичне знання мови, а й індивідуальна здатність до вербального застосування, вільного володіння мовними конструкціями, доречне застосування синонімічних засобів, правильна інтерпретація звукових сигналів та графічних символів у різних ситуаціях під час повідомлення чи засвоєння певної інформації, обміну думками, позиціями, досвідом, почуттями.

Об'єднуючи вищезгадані характеристики у мовну компетентність, Н. Бородіна та С. Каленюк виокремлюють такі складники: 1) ціннісний – мова забезпечує першочерговий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ світу та ієрархію духовних уявлень, що реалізуються в процесі мовного спілкування; 2) культурологічний – рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови; залучення фактів культури мови, що вивчається, пов'язаних із правилами мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, сприяє формуванню навичок адекватного вживання й ефективного впливу на комунікативного партнера; 3) персональний – те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині; мовна особистість існує в

просторі культури, відображеної в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), в стереотипах і нормах поведінки, в предметах матеріальної культури [3, с. 80].

Тож україномовну особистість розуміємо, як індивіда якому властиве компетентне спілкування засобами української мови із збереженням національної ідентичності, етносу та культури.

Подальші дослідження у медичному ракурсі дозволили стверджувати, що важливим чинником формування україномовної особистості майбутніх медиків є розвиток компетентного професійного спілкування, провідним аспектом якого постає здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії мовними та мовленнєвими засобами задля повідомлення або отримання необхідної інформації, вибудовування поведінкових програм, можливості дійти до певного результату.

Проте успішна реалізація медсестринського процесу передбачає не лише професійні термінологічні знання, а й володіння нормами сучасної літературної української мови. На культурі мовлення, дотриманні визначеного змісту і послідовності, точності та доречності висловлювань, багатстві активного словарного запасу, умінні поєднувати слова в реченні й вибудовувати різноманітні мовні структури зацентровує увагу В. Кульчицький [8, с. 5].

Суголосними до нашого дослідження є позиції І. Гуменної, М. Лісового, В. Мікаелян. Науковці наголошують на залежності ефективності лікування від якісного спілкування, та переконують у необхідності володіння усною і письмовою формами мови, здатністю застосовувати опановані знання, уміння й навички для мовної поведінки у професійній сфері, яка представлена схемами комунікації між пацієнтами та фахівцями, колегами, адміністрацією, відповідною аудиторією [10, с. 109].

Компаративний аналіз наукових розвідок та власні спостереження доводять, що реальний рівень сформованості мовленнєвої компетентності майбутніх медичних фахівців потребує удосконалення. Незважаючи на інтенсифікацію процесів комп'ютеризації, діджиталізації та гейміфікації, що надають практично необмежені можливості для особистісного розвитку та зростання, визначаються труднощі у висловлюваннях студентами власних позицій та їх обґрунтування, спілкування із пацієнтами або співробітниками лікувально-профілактичних установ українською мовою. Спостерігається активне вживання слів іншомовного походження, або заміна літературного чи професійного термінологічного апарату суржиком.

Відтак з опертям на розуміння сутності та специфіки медсестринського спілкування, вважаємо за доцільне запропонувати практичний аспект розв'язання порушеної проблеми. На наш погляд освітній процес у медичному коледжі має бути побудований таким чином, аби забезпечити наскрізне упровадження системи завдань практичного спрямування на усіх дисциплінах, висвітлення функціонального застосування україномовних можливостей за різних клінічних ситуацій.

Оскільки на формування, становлення та розвиток україномовної особистості здобувача освіти з активною життєвою, політичною та соціальною позицією впливає багато чинників, визначаємо двонаправленість означеного процесу, а саме: мовленнєва підготовка викладача (створення відповідного мовного середовища, дидактичне наповнення освітніх компонентів україномовним контентом) та безпосередня робота студентів (загальний інтелектуальний розвиток, активність, самостійність, креативність у навчальному процесі). Комунікативна компетентність викладача, що проявляється у вільному володінні українською мовою в органічному поєднанні термінологічного медичного апарату, дотриманні етичних норм, прагненні до розвитку та удосконалення – запорука активної продуктивної роботи студентів під час навчання через сумісну діяльність. Саме за таких умов відбувається адаптація здобувачів освіти до навчання, ознайомлення їх із специфікою професії, формування базових мовних конструкцій та упровадження набутих навичок у майбутню діяльність під час симуляційної або реальної практичної роботи.

Погоджуємось із позицією З. Бакум, що процеси формування мовної та мовленнєвої компетентності потребують комбінування різних типів завдань, оскільки акти рецепції, репродукування й продукування тісно пов'язані між собою, тому й застосування одних типів завдань автоматично припускатиме використання й усіх інших [1, с. 143]. Тож, удосконаленню мовленнєвої грамотності здобувачів освіти сприятиме створення та упровадження таких клініко-ситуативних завдань, які б містили елементи професійної симуляції, дослідництва, творчості. Подальші пошуки дозволили дійти висновків про те, що кожна група таких завдань забезпечуватиме реалізацію конкретних дидактичних цілей спрямованих на формування, поглиблення, узагальнення та систематизацію клінічних знань.

У процесі розробки вправ когнітивного характеру, віддаємо перевагу теоретичним заняттям у вигляді дискурсивних, проблемних лекцій, які передбачають ознайомлення студентів із новим матеріалом, сприйняття на слух медичних термінів. Організація проведення занять у такому форматі потребує ретельної попередньої підготовки: створення зрозумілого контенту; його доповнення презентаціями; наповнення клінічними та ситуаційними завданнями різного рівня складності й активності; додавання покликань на наукові відео, Google Forms. Задля полегшення сприйняття матеріалу вважаємо за необхідне поділити теоретичний курс на змістові фрейми. Після кожного з них аудиторія робить невелику паузу для обговорення питань і пропозицій, що значно стимулює міжособистісне спілкування в діалогічному форматі. Під час таких занять здобувачі освіти мають можливість епізодичного виступу, формулювання уточнюючих запитань, проміжних та остаточних висновків.

Під час опанування професійних компетентностей особливого значення набувають інтерактивні завдання спрямовані на посилення діалогічної взаємодії. (Наприклад: *Після зіткнення двох автомобілів, у одного з водіїв фельдшер швидкої допомоги відзначає деформацію лівою нижньої кінцівки. Постраждалий скаржиться на сильний біль у середній третині лівої гомілки, що посилюється під час рухів. Сформулюйте запитання до пацієнта, аби уточнити попередній діагноз та надати адекватну допомогу. З'ясуйте додаткові симптоми та проблеми, які вони розкривають. Занотуйте результати опитування. Складіть план дій*). Робота з офіційними літературними джерелами, опрацювання наукової медичної літератури, перегляд наукових фільмів дозволить значно полегшити опанування літературних норм українського мовлення, стандартні фразеологічні термінологічні обороти, їх правильне застосування під час спілкування з колегами, збагатити термінологічний словниковий запас. Опрацьовуючи такі завдання, студенти можуть обговорювати конкретні проблеми пацієнта, формувати запитання один до одного та до викладача, або консультанта для отримання більш докладної інформації про структурні зміни органів і тканин, що зумовлені певним патологічним процесом або групу симптомів захворювання, здійснювати елементи диференціальної діагностики, планувати незалежні медсестринські втручання, з'ясувати їх доречність та можливу ефективність. Відповідно, розвиток аналітичного та клінічного мислення у майбутніх медичних працівників значно покращує якість їхнього спілкування, підвищує ефективність застосування набутих знань, умінь та навичок у майбутній діяльності.

Оскільки медична професія передбачає інтенсивну суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників лікувального процесу, не меншого значення набувають перцептивні завдання зміст яких спрямований на сприймання та розуміння вербальної та невербальної інформації стосовно стану пацієнта. (Наприклад: *Під час прогулянки парком Ви помітили що похилому чоловіку стало зле. Він тримається рукою в ділянці серця, скаржиться на біль, що іррадіює в ліве плече та в ліву руку; на обличчі виступає холодний піт. Який діагноз Ви можете припустити? Якими будуть Ваші перші дії? Сформулюйте запитання задля уточнення свого припущення? Сформулюйте інформацію, яку ви передасте оператору «швидкої допомоги*). Виконання таких завдань передбачає безпосереднє спілкування з пацієнтом який не володіє відповідним термінологічним апаратом, не завжди може пояснити свої відчуття. Тому, балансує між науковістю та простомовністю, фахівці медицини повинні діяти правильних висновків, спираючись на отриману вербальну та невербальну інформацію, її відповідну інтерпретацію, аналіз та систематизацію.

Задля усвідомлення суспільної значущості якісного медичного спілкування неабиякого значення набувають професійно-лінгвістичні вправи – особливий різновид завдань, зміст яких спрямований на збагачення клінічного словникового запасу, активного упровадження його у практичну діяльність. (Наприклад: *Ознайомтесь із висновком ультразвукового дослідження. «Картина об'ємного утворення гіперваскулярного характеру (аденома?; капілярна гемангіома?) вимагає динамічного спостереження. Лімфоаденопатія. Дифузно-неоднорідна структура підшлункової залози. Для уточнення характеру змін пілоричного відділу шлунку рекомендовано ФГДС».* Поясніть пацієнту значення діагнозу. З'ясуйте можливі ускладнення розвитку захворювання.) Здобувачі медсестринської освіти матимуть змогу практично перевірити ефективність власного спілкування, задокументувати хід дослідження, провести рефлексію власних дій, визначити їх доречність та необхідність можливої корекції.

Завдання необхідно поступово ускладнювати, надавати все менше об'єктивної інформації, що спонукатиме студентів до проведення додаткового опитування, консультації, пошуку необхідної інформації задля ліквідації недоліків. Упровадження таких завдань сприяє ескалації мовленнєвої взаємодії здобувачів освіти один з одним, із викладачем, консультантом, пацієнтами або співробітниками лікувально-профілактичних установ, удосконаленню навичок усного мовлення. У процесі спілкування майбутні медики розв'язують різні клінічні завдання спрямовані на реалізацію медсестринського процесу, визначення проблем пацієнта, висловлюють альтернативні шляхи їх розв'язання, беруть участь у дискусіях, доходять висновків, формують рекомендації, визначають подальші дії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, розв'язання проблеми формування україномовної особистості потребує ґрунтовного переосмислення традиційних підходів, визначення ефективних форм і методів на засадах компетентнісної освітньої парадигми, засобами української мови. Мовленнєва підготовка студентів медичного коледжу визначає їх успішність та ефективність у майбутній професійній діяльності. Перспективу подальших наукових розвідок окресленої проблеми убачаємо у дослідженні психологічних та лінгвістичних чинників формування україномовної особистості під час вивчення клінічних дисциплін.

Література

1. Бакум З. П. Система завдань і вправ для формування мовної особистості на профільному рівні навчання фонетики. Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. Вип. 4. С. 141–150.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підр. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

3. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти URL: space.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf (дата звернення 14.03.23).
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с
5. Дуда Н. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06dnmfmo.pdf> (дата звернення 13.03.23).
6. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; URL: <http://esu.com.ua/article-76988> (дата звернення 10.03.23).
7. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
8. Кульчицький В. Й. Сутність і структура сформованості професійного мовлення студентів – медичних сестер у процесі фахової підготовки. *Медсестринство*. 2001. №3. С. 4–7.
9. Мамчич О. Б., Райська Л. Г., Барнич О. В. Формування україномовної особистості майбутнього вчителя початкових класів НУШ. *Тенденції розвитку вищої освіти*, С. 43–49
10. Мікаєлян В. В. Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів медичного університету як запорука успішної медичної практики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2017. Вип. 52. С. 108–112.
11. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

References

1. Bakum Z. P. Systema zavdan i vprav dlia formuvannia movnoi osobystosti na profilnomu rivni navchannia fonetyky. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu : zb. nauk. Prats. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim*, 2010. Vyp. 4. S. 141–150.
2. Batsevych F. S. *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* : pidr. Kyiv : VTs «Akademii», 2009. 376 s.
3. Borodina N., Kaleniuk S. Formuvannia movnoi osobystosti uchniv yak providne zavdannia movnoi osvity URL: space.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf (data zvernennia 14.03.23).
4. Hanych D. I., Oliinyk I. S. *Slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1985. 360 s.
5. Duda N. *Bilinhvizm yak faktor formuvannia movnoi osobystosti*. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06dnmfmo.pdf> (data zvernennia 13.03.23).
6. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]*; URL: <http://esu.com.ua/article-76988> (data zvernennia 10.03.23).
7. Kosenko Yu. V. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. posibnyk*. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 2011. 187 s.
8. Kulchytskyi V. Y. *Sutnist i struktura sformovanosti profesiinoho movlennia studentiv – medychnykh sester u protsesi fakhovoi pidhotovky*. *Medsestrynstvo*. 2001. №3. S. 4–7.
9. Mamchych O. B., Raiska L. H., Barnych O. V. *Formuvannia ukrainomovnoi osobystosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv NUSh. Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity*, S. 43–49.
10. Mikaelian V. V. *Formuvannia profesiino-movlenniievoi kompetentnosti studentiv medychnoho universytetu yak zaporuka uspishnoi medychnoi praktyky*. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: pedahohika i psykholohiia*. 2017. Vyp. 52. S. 108–112.
11. Selivanova O. *Linhvistychna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 844 s.